

Zbigniew DŁUGOSZ

SYTUACJA LUDNOŚCIOWA W KRAJACH MUZUŁMAŃSKICH W ŚWIETLE WYBRANYCH PARAMETRÓW DEMOGRAFICZNYCH

Islam – zrodzony na Bliskim Wschodzie w VII w. jest dziś drugą pod względem liczby wyznawców po chrześcijaństwie religią monoteistyczną. Szacuje się, że obecnie obejmuje 1,2 miliarda wyznawców czyli około 20% ludności świata. Wyznawców tej religii określa się słowem *muzułmanin*, choć w Koranie pojęcie to odnosi się do tych, którzy „poddali się woli Boga”. Przez kraj muzulmański natomiast rozumie się te państwa w których dominują wyznawcy islamu. Czasem terminem „kraj muzulmański” określa państwa, gdzie islam uznany jest za religię państwową. Pojęcie islam przenoszone jest także na organizacje, które skupiają nie do końca sensu stricte kraje muzulmańskie. Przykładem tego może być Organizacja Współpracy Islamskiej afiliowana przy ONZ skupiająca 57 państw w tym m.in. Benin (23,8% muzulmanów), Gabon (11,2%), Gujanę (6,4%), Kamerun (18,3%), Mozambik (17,9%), Surinam (15,2), Togo (18,1%) i Ugandę (11,5%) – kraje o stosunkowo relatywnie niższym udziale wyznawców Allacha.

Tab. 1 Kraje muzulmańskie wg kontynentów i odsetka wyznawców

Kontynent/kraj	%	Kontynent/kraj	%	Kontynent/kraj	%	Kontynent/kraj	%
Europa		Majotte	98,6	Arabia Saudyjska	93,0	Kuwejt	74,1
Albania	80,3	Mali	92,4	Azerbejdżan	96,9	Liban	61,3
Kosowo *	87,0	Maroko	99,1	Bahrajn	70,3	Malediwy	98,4
Afryka		Mauretania	99,1	Bangladesz	89,8	Malezja	63,7
Algieria	97,9	Niger	98,4	Brunei	75,1	Oman	85,9
Burkina Faso	61,6	Sahara Zach.	99,8	Indonezja	87,2	Pakistan	96,4
Czad	55,3	Senegal	96,4	Irak	99,0	Syria	92,8
Dżibuti	89,9	Sierra Leone	78,0	Iran	99,1	Strefa Gazy *	97,6
Egipt	94,9	Somalia	99,0	Jemen	99,1	Tadżykistan	96,7
Gambia	95,1	Sudan	90,7	Jordania	97,2	Turcja	98,0
Gwinea	84,4	Tunezja	99,1	Katar	67,7	Turkmenistan	93,0

Komory	98,3	Azja		Kazachstan	70,4	Uzbekistan	96,7
Libia	98,8	Afganistan	99,0	Kirgistan	88,0	ZEA	96,9

Źródło: Religious Composition by Country (%), The Rew Research Center; dane za 2010 r. */ terytoria nie uwzględnione w badaniu

W niniejszym opracowaniu analizą demograficzną objęto 46 państw (tab. 1) w których udział muzułmanów (różnych odłamów) wynosił w 2012 r. co najmniej 50%, a więc: 1 – europejskie (bez Kosowa - brak porównywalnych danych), 20 – afrykańskich i 26 – azjatyckich (bez strefy Strefy Gazy – brak porównywalnych danych). Nie zostały w analizie uwzględnione także te kraje, w których wyznawcy Allacha wśród innych grup religijnych stanowią liczną populacją w przedziale 30-50% (tab. 2).

Tab. 2 Kraje o znaczącym udziale ludności muzułmańskiej

Kontynent/kraj	%	Kontynent/ kraj	%	Kontynent/ kraj	%	Kontynent/ kraj	%
Europa		Afryka					
Bośnia i Hercegowina	45,2	Erytrea	38,6	Gwinea Bissao	45,1	Tanzania	35,2
Macedonia	39,3	Etiopia	34,6	Nigeria	48,8	W.K.Słoniowej	37,5

Źródło: Religious Composition by Country (%), The Rew Research Center; dane za 2010 r.

Ze względu na specyfikę i złożoność społeczno-kulturową oraz ekonomiczno-gospodarczą kraje muzułmańskie nie tylko różnią się pod wieloma względami demograficznymi od innych państw świata, ale wykazują także wewnętrzne zróżnicowanie w obrębie badanej grupy. Jedną z takich specyficznych cech jest poziom składowych ruchu naturalnego. Nie od dziś kraje te charakteryzują się wysokim współczynnikiem przyrostu naturalnego. Średni bilans w tym zakresie w latach 1985-90 był wyższy od światowego (18‰) za wyjątkiem Kazachstanu (równy światowemu) i wahał się od 19‰ (Azerbejdżan, Liban, Turcja, Sierra Leone) do ponad 35‰ (Majotta, Oman, Jemen, Brunei) przy średnich dla Afryki - 28‰, Azji - 20‰ i Europy - 3‰. Mimo, że po upływie 30 lat średni przyrost naturalny wyraźnie się obniżył, to jednak na tle świata (12‰) był nadal wysoki i wahał się od 7‰ w Albanii do ponad 35‰ (Niger, Brunei), przy średniej dla Afryki - 25‰ i Azji - 12‰. W Europie bilans urodzeń i zgonów się równoważył. Jak wykazują dane prognostyczne do 2025-30 r. nadal będzie postępował spadek przyrostu naturalnego, jednak w wielu analizowanych krajach muzułmańskich będzie on wyższy o światowego (9‰) wahać się od 4‰ w Azerbejdżanie do ponad 30‰ (Brunei, Mali, Niger) przy średniej dla Afryki - 22‰ i dla Azji - 6‰. W przypadku Europy w 2030 r. kontynent ten odnotuje ubytek naturalny na poziomie -2‰ (tab. 3).

Tab. 3 Stan i prognoza dynamiki średniego poziomu przyrostu naturalnego ludności (‰) w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Przyrost naturalny w latach			Kraj/terytorium	Przyrost naturalny w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	3	0	-2	Azerbejdżan	19	11	4
Albania	21	7	5	Bahrajn	27	15	7
Afryka	28	25	22	Bangladesz	26	16	10
Algieria	29	17	9	Brunei	47	42	30
Burkina Faso	31	31	26	Indonezja	20	15	9
Czad	31	33	28	Irak	31	27	21
Dżibuti	29	19	12	Iran	29	14	8
Egipt	25	18	11	Jemen	41	25	17
Gambia	33	33	29	Jordania	29	26	15
Gwinea	28	26	22	Katar	22	11	5
Komory	28	28	22	Kazachstan	18	12	5
Libia	25	19	9	Kirgistan	25	16	12
Majotta	37	32	22	Kuwejt	22	17	13
Mali	27	33	33	Liban	19	8	5
Maroko	24	14	9	Malediwy	35	18	11
Mauretania	30	27	21	Malezja	24	13	9
Niger	31	37	38	Oman	37	19	9
Sahara Zach.	24	17	8	Pakistan	31	20	13
Senegal	33	31	24	Syria	33	23	15
Sierra Leone	20	21	16	Tadżykistan	32	24	17
Somalia	29	32	29	Turcja	19	13	7
Sudan	30	27	20	Turkmenistan	27	14	8
Tunezja	23	12	6	Uzbekistan	27	16	8
Azja	20	12	6	ZEA	25	16	6
Afganistan	33	32	19				
Arabia Saud.	32	19	7	Świat	18	12	9

Źródło: oprac. własne wg *World Population Prospects: The 2012 Revision*, UN Department of Economic and Social Affairs

Zatem, jak wynika w powyższych danych, w latach 1985-90 – 2005-10 najwyższy spadek przyrostu naturalnego odnotowały kraje azjatyckie w tym o ponad 14 pkt.‰: Oman, Malediwy, Jemen i Iran, natomiast najniższy - głównie kraje afrykańskie m.in. Senegal, Gwinea, Sudan i Mauretania. W innych jak Burkina Faso, Gambia i Komory poziom współczynnika przyrostu naturalnego był niezmienny, natomiast wzrósł tylko w Sierra Leone, Czadzie, Somalii, Mali i Nigrze. Prognozowane do 2030 r. trendy w tym zakresie wskazują, że spadek przyrostu naturalnego będzie nadal postępował i obejmie poza Mali i Nigrem

wszystkie analizowane kraje z tym, że najwyższy zaznaczy się w państwach azjatyckich w tym o ponad 10 pkt.‰ w Afganistanie, Arabii Saudyjskiej, Brunei i Jordanii. Taki stan rzeczy kształtowały i nadal będą – zróżnicowane trendy składowych przyrostu naturalnego, a szczególnie poziom urodzeń.

Tab. 4 Stan i prognoza dynamiki średniego poziomu urodzeń ludności (‰) w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Urodzenia w latach			Kraj/terytorium	Urodzenia w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	14	11	10	Azerbejdżan	27	18	12
Albania	27	13	13	Bahrajn	31	17	10
Afryka	43	37	30	Bangladesz	37	22	15
Algieria	36	23	16	Brunei	51	45	35
Burkina Faso	48	44	34	Indonezja	28	21	16
Czad	51	49	38	Irak	38	33	26
Dżibuti	40	29	20	Iran	38	19	13
Egipt	34	25	18	Jemen	53	33	24
Gambia	48	44	37	Jordania	35	30	19
Gwinea	47	39	31	Katar	24	13	7
Komory	40	38	30	Kazachstan	26	22	15
Libia	31	23	14	Kirgistan	33	24	19
Majotta	42	34	24	Kuwejt	25	20	16
Mali	48	48	42	Liban	26	13	11
Maroko	32	20	16	Malediwy	46	22	14
Mauretania	41	36	29	Malezja	29	18	15
Niger	55	50	45	Oman	43	22	12
Sahara Zach.	35	23	15	Pakistan	42	27	20
Senegal	45	39	31	Syria	38	26	19
Sierra Leone	45	40	30	Tadżykistan	42	31	23
Somalia	48	46	38	Turcja	28	19	13
Sudan	42	36	28	Turkmenistan	36	22	16
Tunezja	29	18	12	Uzbekistan	35	23	16
Azja	29	19	14	ZEA	28	17	8
Afganistan	51	42	25				
Arabia Saud.	38	22	11	Świat	27	20	17

Źródło: oprac. własne wg *World Population Prospects: The 2012 Revision*, UN Department of Economic and Social Affairs

Jak wynika z przytoczonych danych (tab. 4) średni poziom współczynnika urodzeń w latach 1985-90 był wyższy od światowego (27‰) i wahał się od 24‰ w Katarze do ponad 50‰ w Czadzie, Afganistanie, Brunei, Jemenie oraz Nigrze, przy średnich wartościach dla Afryki - 43‰, Azji - 29‰ i Europy - 14‰. Po upływie 30

lat współczynnik urodzeń nieco się obniżył, jednak na tle świata (20‰) w krajach muzułmańskich był nadal wysoki i wahał się od 13‰ w Albanii, Katarze i Libanie do ponad 45‰ w Somalii, Mali, Czadzie i Nigrze, przy średniej dla Afryki - 37‰ i Azji - 19‰. Średni poziom urodzeń na kontynencie europejskim był najniższy i kształtował się na poziomie 11‰. Dane prognostyczne do 2025-30 r. wskazują, iż w krajach muzułmańskich nadal będzie postępował spadek urodzeń, ale w niewielkim stopniu. W większości krajów azjatyckich będzie on niższy od światowego (17‰), a wartości ekstremalne w tym względzie będą się wahać od poniżej 10‰ (Katar, ZEA) do ponad 30‰ głównie w krajach Afryki osiągając najwyższy poziom w Mali (42‰) i Nigrze (45‰). A zatem należy stwierdzić, że dynamika spadku urodzeń w latach 1985-90 –2005-10 wahała się (poza Mali – urodzenia na tym samym poziomie) od 2 pkt.‰ (Czad, Komory, Somalia) do ponad 20 pkt.‰ (Jemen, Oman, Malediwy). Prognozy wskazują, że w latach 2005-10 – 2025-30 dynamika spadku ulegnie spowolnieniu i poziom współczynnika urodzeń wahać się będzie za wyjątkiem Albanii (bez zmian) od poniżej 5 pkt.‰ (Liban, Malezja, Maroko, Kuwejt) do powyżej 10 pkt.‰ (Czad, Arabia Saudyjska, Jordania, Afganistan).

Porównywalne dane dotyczące drugiego składnika przyrostu naturalnego – współczynnika zgonów ogółem (tab. 5) także wykazują także dość znaczne zróżnicowanie. Średnie wartości za lata 1985-90 względem średniej dla świata (9‰) w krajach muzułmańskich wahały się od 2-3‰ (Katar, Kuwejt, ZEA) do ponad 20‰ (Mali, Niger, Sierra Leone) przy średniej dla Afryki - 15‰, Azji - 9‰ i Europy - 11‰. W latach 2005-10 śmiertelność ogółem nieco się zmniejszyła, a wartości maksymalne nie przekraczały 20‰. Prognozy wskazują, że średni współczynnik zgonów w latach 2025-30 nieco się obniży i przy prawie niezmienniej średniej dla świata wartości (8‰) wahać się będzie od poniżej ok. 3‰ głównie w bogatych krajach Półwyspu Arabskiego (ZEA, Bahrajn, Katar, Arabia Saudyjska, Kuwejt) oraz w Brunei i na wyspach Majotta do 14‰ (Sierra Leone) przy średniej dla Afryki i Azji - 8‰, – 7‰ i Europy 12‰. Tak więc z danych wynika, że poziom dynamiki współczynnika zgonów ogółem w pierwszym analizowanym przekroju czasu w krajach muzułmańskich obniżył się maksymalnie w Nigrze (11 pkt.‰), natomiast stabilny poziom w tym zakresie odnotowały Albania, Tunezja, Katar, Kirgistan, Kuwejt i Malezji. Tylko w Kazachstanie nastąpił wzrost współczynnika zgonów o 2 pkt.‰. Z danych prognostycznych do 2025-30 r. wynika, że dynamika zgonów w poszczególnych krajach muzułmańskich będzie zróżnicowana. Znaczącą grupę o ustabilizowanym poziomie śmiertelności zgodnie z trendem światowym tworzyć będą głównie kraje azjatyckie, jednak nie mniej liczne grupy utworzą kraje o wzroście współczynnika śmiertelności w tym o najwyższym (o 2 pkt.‰) - Brunei i Albania, jak i o dalszym spadku zgonów głównie kraje afrykańskie w tym o najbardziej znaczącym o ponad 4 pkt.‰ - Sierra Leone, Somalia, Czad, Mali i Niger.

Tab. 5 Stan i prognoza dynamiki wg średniego poziomu zgonów ogółem ludności (%) w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Zgony w latach			Kraj/terytorium	Zgony w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	11	11	12	Azerbejdżan	8	7	8
Albania	6	6	8	Bahrajn	4	2	3
Afryka	15	12	8	Bangladesz	11	6	5
Algieria	7	6	7	Brunei	4	3	5
Burkina Faso	17	13	8	Indonezja	8	6	7
Czad	20	16	10	Irak	7	6	5
Dżibuti	11	10	8	Iran	9	5	5
Egipt	9	7	7	Jemen	12	8	7
Gambia	15	11	8	Jordania	6	4	4
Gwinea	19	13	9	Katar	2	2	2
Komory	12	10	8	Kazachstan	8	10	10
Libia	6	4	5	Kirgistan	8	8	7
Majotta	5	2	2	Kuwejt	3	3	3
Mali	21	15	9	Liban	7	5	6
Maroko	8	6	7	Malediwy	11	4	3
Mauretania	11	9	8	Malezja	5	5	6
Niger	24	13	7	Oman	6	3	3
Sahara Zach.	11	6	7	Pakistan	11	7	7
Senegal	12	8	7	Syria	5	3	4
Sierra Leone	25	19	14	Tadżykistan	10	7	6
Somalia	19	14	9	Turcja	9	6	6
Sudan	12	9	8	Turkmenistan	9	8	8
Tunezja	6	6	6	Uzbekistan	8	7	8
Azja	9	7	8	ZEA	3	1	2
Afganistan	18	10	6				
Arabia Saud.	6	3	4	Świat	9	8	8

Źródło: oprac. własne wg *World Population Prospects: The 2012 Revision*, UN Department of Economic and Social Affairs

Tab. 6 Stan i prognoza dynamiki średniego poziomu zgonów niemowląt (%) w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Zgony w latach			Kraj/terytorium	Zgony w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	16	7	4	Azerbejdżan	85	41	29
Albania	38	16	10	Bahrajn	19	8	5
Afryka	104	73	46	Bangladesz	104	44	15

Algieria	55	30	20	Brunei	14	5	2
Burkina Faso	110	80	46	Indonezja	59	29	17
Czad	124	105	70	Irak	37	33	19
Dżibuti	81	63	39	Iran	58	21	8
Egipt	74	24	11	Jemen	95	61	44
Gambia	82	60	45	Jordania	34	20	11
Gwinea	143	81	57	Katar	18	8	5
Komory	95	72	55	Kazachstan	52	27	19
Libia	41	17	8	Kirgistan	70	36	25
Majotta	19	6	2	Kuwejt	16	10	6
Mali	139	100	59	Liban	30	10	6
Maroko	67	32	16	Malediwy	83	15	5
Mauretania	83	76	59	Malezja	16	5	3
Niger	139	64	33	Oman	42	10	5
Sahara Zach.	88	44	26	Pakistan	96	71	48
Senegal	75	54	39	Syria	33	15	10
Sierra Leone	152	127	88	Tadżykistan	98	56	43
Somalia	123	89	59	Turcja	73	16	6
Sudan	84	60	45	Turkmenistan	81	51	37
Tunezja	49	10	10	Uzbekistan	65	47	34
Azja	61	37	21	ZEA	22	7	4
Afganistan	142	78	47				
Arabia Saud.	41	14	7	Świat	63	42	27

Źródło: *oprac. własne wg World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs*

Wśród wielu przyczyn pośrednich, na ogólny poziom śmiertelności spośród policzalnych czynników ma i będzie miał m.in. spadkowy trend zgonów wśród niemowląt (tab. 6). O ile średnia śmiertelność wśród niemowląt na 1 tys. urodzeń żywych w latach 1985-90 przy średniej światowej - 63‰ wahała się od 14‰ w Brunei (średnio dla kontynentów: Europy - 16‰, Azji - 61‰, Afryki - 104) do ponad 130‰ w Mali, Nigrze, Afganistanie, Gwinei i Sierra Leone, o tyle już 30 lat później współczynnik ten dla świata wynoszący 42‰ wahał się w krajach muzułmańskich od 5‰ (Brunei, Malezja) do ponad 90‰ tylko w Mali, Czadzie i Sierra Leone, przy średnich dla kontynentów: Afryki - 73‰, Azji - 37‰ i Europy - 7‰. Należy się spodziewać, że do 2030 r. nastąpi dalszy spadek i wówczas współczynniki zgonów niemowląt przy średniej dla świata - 27‰ w analizowanych krajach będzie oscylował w granicach od 2‰ (Brunei, Majotta) do ponad 60‰ tylko w Czadzie i Sierra Leone. Oznacza to, że najwyższy spadek śmiertelności niemowląt w okresie 1985-90 – 2005-10 powyżej 50 pkt.‰ odnotowały Turcja, Bangladesz, Gwinea, Afganistan, Malediwy i Niger, natomiast do 2030 r. najwyższy spadek w tym przypadku powyżej 30 pkt.‰ odnotują ponownie Niger i Afganistan ale także Burkina Faso, Czad, Sierra Leone i Mali.

Tab. 7 Stan i prognoza dynamiki średniego poziomu salda migracji ludności (‰) w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Saldo migracji w latach			Kraj/terytorium	Saldo migracji w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	0,9	2,5	1,3	Azerbejdżan	-3,4	0,2	0,0
Albania	1,6	-9,5	-3,0	Bahrajn	5,6	55,0	1,6
Afryka	-0,8	-0,4	-0,3	Bangladesz	-0,4	-4,9	-1,8
Algieria	-1,2	-0,3	-0,2	Brunei	0,0	1,8	0,7
Burkina Faso	-4,4	-1,7	-1,0	Indonezja	-0,2	-0,6	-0,5
Czad	0,1	-0,9	-0,3	Irak	-7,6	-3,1	-0,1
Dżibuti	35,5	-5,0	-3,0	Iran	5,2	-1,5	-0,2
Egipt	-2,4	-0,9	-0,5	Jemen	-0,9	-1,3	-0,6
Gambia	11,7	-1,8	-0,9	Jordania	7,7	15,4	-1,1
Gwinea	5,9	-1,1	-0,1	Katar	27,1	133,4	2,6
Komory	-2,3	-3,1	-2,0	Kazachstan	-7,7	-0,1	0,0
Libia	0,3	-3,0	-0,3	Kirgistan	5,7	-4,9	-2,2
Majotta	14,8	-0,3	0,0	Kuwejt	12,6	34,0	4,7
Mali	-12,5	-1,6	-1,7	Liban	-17,0	8,8	-0,8
Maroko	-3,9	-4,0	-1,6	Malediwy	-2,6	0,0	0,0
Mauretania	-3,2	0,6	-0,7	Malezja	5,1	4,8	1,4
Niger	-2,5	-0,4	-0,2	Oman	1,1	2,4	-3,1
Sahara Zach.	10,7	20,2	1,3	Pakistan	0,3	-2,2	-0,6
Senegal	-1,7	-2,7	-1,0	Syria	-2,5	11,5	-0,3
Sierra Leone	3,3	2,2	-0,8	Tadżykistan	-1,5	-1,7	-1,8
Somalia	-20,4	-6,6	-1,9	Turcja	-0,6	-0,1	-0,1
Sudan	1,6	-3,0	-0,3	Turkmenistan	-2,0	-2,3	-0,8
Tunezja	1,7	-0,6	-0,5	Uzbekistan	-3,9	-3,3	-1,2
Azja	-0,2	-0,5	-0,3	ZEA	32,9	121,1	8,1
Afganistan	-29,3	-5,6	-0,1				
Arabia Saud.	7,3	1,2	1,0	Świat	0	0	0

Źródło: oprac. własne wg *World Population Prospects: The 2012 Revision*, UN Department of Economic and Social Affairs

Nie bez znaczenia na poziom zaludnienia badanych obszarów miały również wpływ migracje zagraniczne ludności, które stymulowane były względami ekonomicznymi i politycznymi. Biorąc pod uwagę średni współczynnik migracji zagranicznych netto (tab. 7) w latach 1985-90 to wahał się on od ponad +12‰ (Kuwejt, Majotta, Katar, ZEA, Dżibuti) do poniżej -15‰ (Liban, Somalii, Afganistan) przy zrównoważonym bilansie przepływów jedynie w Brunei. Z analizowanych kontynentów tylko Europa charakteryzowała się dodatnim saldem migracyjnym, natomiast globalnie w Afryce i Azji straty w przepływach ludności poza te kontynenty były niewielkie (od -0,8‰ w Afryce do -0,2‰ w Azji). Średnie

saldo migracji zagranicznych w latach 2005-10 charakteryzowało się znacznie większą rozpiętością wartości ekstremalnych współczynnika, który wahał się od – 9,5‰ w Albanii do powyżej 100‰ w ZEA i Katarze, przy średnich dla Europy 2,5‰, oraz Azji i Afryki odpowiednio –0,5‰ i –0,4‰. Prognozy średniego współczynnika migracji zagranicznych netto za lata 2025-30 wskazują, że ich rozpiętość ulegnie radykalnemu spłaszczeniu i wahać się będą powyżej +2‰ w Katarze, Kuwejcie i ZEA do -3‰ w Omanie, Albanii i Dżibuti przy niewielkich zmianach w skali ogólnej dla kontynentów. A zatem należy stwierdzić, że o ile dynamika zmian średnich wartości współczynnika w latach 1985-90 – 2005-10 w połowie objęła muzułmańskie kraje in plus i in minus, o tyle w perspektywie następnych 30 lat w większości tych państw zaznaczy się spadek strat migracyjnych ludności – najwyższy w Albanii, Afganistanie, Somalii i Bangladeszu pod warunkiem, że nie zaistnieją nieprzewidziane perturbacje polityczno-ekonomiczno-społeczne. Te ostatnie szczególnie wiązać należy z szeroko pojętym rynkiem pracy i zmianami struktury wieku ludności, które to z kolei kształtować będą wiek społeczeństwa, a przez to aktywność zawodową i poziom utrzymywanych. Jeżeli chodzi o wiek ludności w krajach muzułmańskich, to tak jak i w innych regionach świata wynika on z dwóch istotnych uwarunkowań, głównie z bilansu ruchu ludności – a więc poziomu urodzeń i salda migracji zewnętrznych, przede wszystkim ludzi młodych oraz z wydłużającej się średniej długości życia (tab. 8).

Tab. 8 Stan i prognoza średniej długości trwania życia ludności w krajach muzułmańskich w latach 1985-2030

Kraj/terytorium	Długość życia w latach			Kraj/terytorium	Długość życia w latach		
	1985-90	2005-10	2025-30		1985-90	2005-10	2025-30
Europa	73	75	79	Azerbejdżan	68	70	72
Albania	72	76	80	Bahrajn	72	76	79
Afryka	52	56	63	Bangladesz	59	68	76
Algieria	66	70	73	Brunei	73	76	81
Burkina Faso	50	54	62	Indonezja	62	70	74
Czad	46	49	57	Irak	66	69	72
Dżibuti	56	59	67	Iran	60	72	78
Egipt	64	70	74	Jemen	57	62	65
Gambia	51	58	62	Jordania	69	73	76
Gwinea	48	55	60	Katar	75	78	81
Komory	55	60	64	Kazachstan	68	66	69
Libia	68	74	78	Kirgistan	66	67	70
Majotta	71	78	82	Kuwejt	72	74	76
Mali	45	53	61	Liban	70	78	84
Maroko	63	70	74	Malediwy	59	76	82
Mauretania	58	61	64	Malezja	70	74	78
Niger	43	56	64	Oman	66	75	80
Sahara Zach.	56	66	71	Pakistan	60	66	69

Senegal	56	62	66	Syria	69	75	78
Sierra Leone	39	44	50	Tadżykistan	64	66	69
Somalia	46	53	60	Turcja	63	73	80
Sudan	55	61	65	Turkmenistan	63	65	68
Tunezja	67	75	79	Uzbekistan	67	68	70
Azja	64	70	74	ZEA	71	76	79
Afganistan	46	58	65				
Arabia Saud.	68	74	78	Świat	64	69	73

Źródło: *World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs*

Wprawdzie w wielu krajach muzułmańskich średnia długość życia ludności kształtowała się i nadal będzie się utrzymywać na poziomie niższym od średniej światowej (tab. 8), to jednak w ciągu analizowanego okresu się wydłużała i nadal statystycznie ludzie żyć będą coraz dłużej. Tak więc o ile w latach 1985-90 średnia długość życia wahała się od poniżej 50 lat w Sierra Leone, Nigrze, Mali, Czadzie, Somalii, Afganistanie i Gwinei do 75 lat w Katarze, przy średniej dla Afryki – 52, Azji – 64 i Europy – 73, o tyle w latach 2005-10 wartości te w krajach muzułmańskich wahały się od poniżej 50 lat już tylko w Sierra Leone i Czadzie do ponad 75 lat w Libanie, Katarze, Majotta, ZEA, Bahrajnie, Malediwach, Brunei i Albanii, przy średniej dla Afryki – 56, Azji – 70 i Europy – 75. Jak wskazują prognozy średnie w tym względzie w analizowanych krajach w latach 2025-30 wahać się będą od ponad 60 lat (poniżej tylko w Sierra Leone i Czadzie) do ponad 80 lat w Brunei, Katarze, Majotta, Malediwach i Libanie przy średniej dla Afryki – 63, Azji – 74 i Europy – 79 lat. Oznacza to, że udział ludności starszej będzie systematycznie wzrastał (tab. 9). Zjawisko to postępuje jednak nierównomiernie w krajach muzułmańskich tak jak i w innych regionach świata. Jednak gdy na ten proces nałożą się trendy spadkowe poziom urodzeń to będziemy mieli do czynienia także ze spadkiem udziału ludności w kategorii grupy najmłodszej (tab. 10).

Tab. 9 Stan i prognoza udziału ludności w wieku +65 lat w krajach muzułmańskich w latach 1990-2030

Kraj/terytorium	Udział ludność w latach			Kraj/terytorium	Udział ludność w latach		
	1990	2010	2030		1990	2010	2030
Europa	13	16	22	Azerbejdżan	4	6	12
Albania	5	10	18	Bahrajn	2	2	7
Afryka	3	3	4	Bangladesz	4	5	8
Algieria	3	5	8	Brunei	3	4	13
Burkina Faso	3	3	3	Indonezja	4	5	9
Czad	3	3	3	Irak	4	3	4
Dżibuti	3	4	6	Iran	4	5	10
Egipt	5	6	8	Jemen	3	3	4
Gambia	3	3	3	Jordania	4	3	6

Gwinea	4	3	4	Katar	1	1	4
Komory	3	3	4	Kazachstan	6	7	10
Libia	3	5	8	Kirgistan	5	4	7
Majotta	3	2	5	Kuwejt	2	2	4
Mali	4	3	2	Liban	6	8	15
Maroko	4	5	9	Malediwy	3	5	8
Mauretania	3	3	4	Malezja	4	5	10
Niger	2	3	3	Oman	2	3	4
Sahara Zach.	3	3	7	Pakistan	4	4	6
Senegal	3	3	3	Syria	3	4	7
Sierra Leone	3	3	3	Tadżykistan	4	3	5
Somalia	3	3	3	Turcja	5	7	12
Sudan	3	3	4	Turkmenistan	4	4	8
Tunezja	4	7	13	Uzbekistan	4	4	8
Azja	5	7	12	ZEA	1	1	2
Afganistan	2	2	3				
Arabia Saud.	3	3	7	Świat	6	8	12

Źródło: *World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs*

Tab. 10 Stan i prognoza udziału ludności w wieku 0-14 lat w krajach muzułmańskich w latach 1990-2030

Kraj/terytorium	Udział ludność w latach			Kraj/terytorium	Udział ludność w latach		
	1990	2010	2030		1990	2010	2030
Europa	21	15	15	Azerbejdżan	34	23	19
Albania	34	23	19	Bahrajn	33	20	16
Afryka	44	41	37	Bangladesz	42	32	23
Algieria	44	27	25	Brunei	35	27	19
Burkina Faso	47	46	40	Indonezja	36	30	22
Czad	48	49	43	Irak	46	41	34
Dzibuti	45	34	29	Iran	45	24	20
Egipt	40	32	26	Jemen	52	42	32
Gambia	46	46	43	Jordania	46	35	28
Gwinea	44	43	37	Katar	28	14	11
Komory	45	42	37	Kazachstan	32	25	24
Libia	42	29	22	Kirgistan	38	30	29
Majotta	47	46	32	Kuwejt	35	25	22
Mali	46	47	46	Liban	34	24	18
Maroko	41	28	24	Malediwy	47	30	22
Mauretania	45	41	36	Malezja	37	28	22
Niger	48	50	50	Oman	45	27	20
Sahara Zach.	39	27	22	Pakistan	44	35	27
Senegal	47	44	39	Syria	47	36	27
Sierra Leone	48	42	36	Tadżykistan	44	36	33

Somalia	45	48	44	Turcja	36	27	20
Sudan	46	42	36	Turkmenistan	41	29	24
Tunezja	38	24	20	Uzbekistan	41	30	23
Azja	34	25	21	ZEA	31	14	12
Afganistan	49	49	33				
Arabia Saud.	43	31	19	Świat	33	27	24

Źródło: *World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs*

Będzie to oznaczało powolny proces starzenia się społeczeństw w analizowanych krajach, chociaż jeszcze nie w takiej skali jak w skrajnym przypadku w Europie. Najlepiej sytuację w tym względzie ilustrują współczynniki starości demograficznej (tab. 11) obliczone jako stosunek grupy ludności najstarszej (w wieku +65 lat) na 100 osób w grupie najmłodszej (0-14 lat).

Tab. 11 Stan i prognoza wg współczynnika starości demograficznej w krajach muzułmańskich w latach 1990-2030

Kraj/ terytorium	Współczynnik w latach			Kraj/terytorium	Współczynnik w latach		
	1990	2010	2030		1990	2010	2030
Europa	62	107	147	Azerbejdżan	12	26	63
Albania	15	43	95	Bahrajn	6	10	44
Afryka	7	7	11	Bangladesz	10	16	35
Algieria	7	19	32	Brunei	9	15	68
Burkina Faso	6	7	8	Indonezja	11	17	41
Czad	6	6	7	Irak	9	7	12
Dżibuti	7	12	21	Iran	9	21	50
Egipt	13	19	31	Jemen	6	7	13
Gambia	7	7	7	Jordania	9	9	21
Gwinea	9	7	11	Katar	4	7	36
Komory	7	7	11	Kazachstan	19	28	42
Libia	7	17	36	Kirgistan	13	13	24
Majotta	6	4	16	Kuwejt	6	8	18
Mali	9	6	4	Liban	18	33	83
Maroko	10	18	38	Malediwy	6	17	36
Mauretania	7	7	11	Malezja	11	18	45
Niger	4	6	6	Oman	4	11	20
Sahara Zach.	8	11	32	Pakistan	9	11	22
Senegal	6	7	8	Syria	6	11	26
Sierra Leone	6	7	8	Tadżykistan	9	8	15
Somalia	7	6	7	Turcja	14	26	60
Sudan	7	7	11	Turkmenistan	10	14	33
Tunezja	11	29	65	Uzbekistan	10	13	35
Azja	15	28	57	ZEA	3	7	17

Afganistan	4	4	9				
Arabia Saud.	7	10	37	<i>Świat</i>	18	30	50

Źródło: oprac. własne na podst. *World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs*

A zatem z powyższego zestawienia wynika, że latach 1990-2010 najwyższym współczynnikiem starzenia się ludności (jako różnicy między współczynnikami starości sąsiednich przekrojów) powyżej średniej światowej (12) charakteryzowały się Azerbejdżan (14), Liban (16), Tunezja (19) i Albania (29), natomiast najniższym (=1) Mauretania, Sierra Leone, Sudan i Jemen przy średniej dla Afryki wynoszącej 0, Azji – 13 i Europy – 45. Jednak należy zaznaczyć, że w przypadku kilku krajów odnotowano sytuację stabilną (w Afryce - Czad, Gambia, Komory, Mauretania, Sudan; Azji – Afganistan, Jordania, Kirgistan), a w 6 krajach proces odmładzania się społeczeństwa: w Afryce w Gwinei, Mali, Majotta i Somalii, a w Azji – Iraku i Tadżykistanie. W perspektywie do 2030 r. sytuacja ta nie będzie już tak korzystna, gdyż prawie we wszystkich krajach wystąpi proces starzenia się ludności (w skali świata na poziomie 20) a współczynnik starzenia się będzie oscylował od 1 (Burkina Faso, Czad, Senegal, Sierra Leone Somalii) do ponad 50 w Libanie, Albanii i Brunei przy średniej dla Afryki – 3, Azji – 29 i Europy – 40. Tylko w Gambii i Nigrze sytuacja utrzymać się będzie na niezmiennym poziomie, a w Mali zarysuje się proces odmładzania społeczeństwa.

Tab. 12 Stan i prognoza zaludnienia w krajach muzułmańskich w latach 1990-2030

Kraj/ terytorium	Ludność (w mln) w latach			Kraj/ terytorium	Ludność (w mln) w latach		
	1990	2010	2030		1990	2010	2030
Europa	723,2	740,3	736, 4	Azerbejdżan	7,2	9,1	10,5
Albania	3,4	3,2	3,3	Bahrajn	0,5	1,3	1,6
Afryka	630,0	1031, 1	1634 ,4	Bangladesz	107,4	151,1	185,1
Algieria	26,2	37,1	48,6	Brunei	0,3	0,4	0,5
Burkina Faso	8,8	15,5	26,5	Indonezja	178,6	240,7	293,4
Czad	6,0	11,7	20,9	Irak	17,5	31,0	51,0
Dżibuti	0,6	0,8	1,1	Iran	56,4	74,5	91,3
Egipt	56,3	78,1	102, 6	Jemen	11,8	22,8	34,0
Gambia	0,9	1,7	3,1	Jordania	3,4	6,5	9,4
Gwinea	6,0	10,9	17,3	Katar	0,5	1,8	1,8
Komory	0,4	0,7	1,1	Kazachstan	16,2	15,9	18,6
Libia	4,2	6,0	7,5	Kirgistan	4,4	5,3	6,9
Majotta	0,1	0,2	0,3	Kuwejt	2,1	3,0	4,8

Mali	8,0	14,0	26,0	Liban	2,7	4,3	5,2
Maroko	24,7	31,6	39,2	Malediwy	0,2	0,3	0,4
Mauretania	2,0	3,6	5,6	Malezja	18,2	28,3	36,8
Niger	7,8	15,9	34,5	Oman	1,8	2,8	4,9
Sahara Zach.	0,2	0,5	0,8	Pakistan	111,1	173,1	231,7
Senegal	7,5	13,0	21,9	Syria	12,5	21,5	29,9
Sierra Leone	4,0	5,8	8,1	Tadżykistan	5,3	7,6	11,4
Somalia	6,3	9,6	16,9	Turcja	54,0	72,1	86,8
Sudan	20,0	35,7	55,1	Turkmenistan	3,7	5,0	6,2
Tunezja	8,1	10,6	12,6	Uzbekistan	20,6	27,8	34,1
Azja	3213,1	4154,4	4886,8	ZEA	1,8	8,4	12,3
Afganistan	11,7	28,4	43,5				
Arabia Saud.	16,2	27,3	35,6	Świat	5320,8	6916,2	8424,9

Źródło: World Population Prospects: The 2012 Revision, UN Department of Economic and Social Affairs

Reasumując, liczba mieszkańców w analizowanej grupie państw (tab. 12) przede wszystkim będzie bezpośrednio stymulowana poziomem urodzeń, migracjami zagranicznymi ludności i wydłużającą się średnią długością życia. O ile w latach 1990-2010 tylko w Albanii odnotowano spadek liczby mieszkańców, a w Katarze stabilny poziom, o tyle w latach 2010-2030 tylko w Katarze sytuacja pod tym względem będzie stabilna, natomiast w pozostałych analizowanych krajach islamu zaludnienie wyraźnie wzrośnie głównie w krajach afrykańskich, a nawet ulegnie podwojeniu jak w Nigrze i prawie w Czadzie, Gambii i Mali. Należy jednak zaznaczyć, że taki stan rzeczy utrzyma się przy aktualnie istniejących uwarunkowaniach społeczno-ekonomiczno-politycznych.